

[Ρώμη, τέλη άνοιξης – καλοκαίρι 1947]

Αγαπημένη μου Έλσα,

Έρθα κανονικά με το πούλμαν. Έκανε πολλή ζέστη και με το που έφτασα στη Ρώμη άρχισε να βρέχει και ακόμα βρέχει συνέχεια. Με την άφιξή μου είχα μια αίσθηση μιζέριας γιατί το σπίτι¹ ήταν ακατάστατο ψυχρό και ακατοίκητο. Βλέποντας εκείνα τα δύο δωματιάκια, μου φαινόταν σχεδόν αδύνατο να έχω περάσει εκεί μέσα κάποια χρόνια από τη ζωή μου. Και τα έπιπλα μοιάζουν τόσο φτωχικά και φθαρμένα! Έχω πειστεί πλέον πως, μόλο που το διαμέρισμα βρίσκεται σε υπέροχη θέση, πρέπει οπωσδήποτε να το επεκτείνω, ή να πάρω το διαμέρισμα της Ντε Μερκ ή να πάω κάπου αλλού. Δεν γίνεται να συνεχίσουμε να μένουμε εδώ, αυτό είναι βέβαιο.

Το πρωί έκανα ό,τι κάνω πάντα: βγήκα και πήγα για ψώνια:

1. το σπίτι: πρόκειται για την κατοικία της Βία Ζγκαμπάτι, όπου ο Μοράβια και η Μοράντε πηγαίνουν να μείνουν μετά τον γάμο: το «μικρό ρετιρέ των δύο δωματίων» (Μοράβια 1990, σ. 130), που κληρονόμησε ο συγγραφέας μετά τον θάνατο του πατέρα του Κάρλο Πιντσέρλε (1863-1944), πουλιέται το 1948. Τον επόμενο χρόνο, το ζεύγος μετακομίζει στο διαμέρισμα της Βία ντελ' Όκα αρ. 27 (βλ. Moravia 1971, σ. 60). Πιθανώς σε αυτό αναφέρεται ένα χειρόγραφο σημείωμα της Έλσα Μοράντε, από το 1946, όπου διαβάζουμε: «Αγαπητέ Αλμπέρτο / θα γυρίσω αργότερα – δεν μπορώ στ' αλήθεια να εργαστώ και είμαι αναγκασμένη να βγω έξω [...] – δεν αντέχω άλλο σ' αυτό το σπίτι» (Morante 2012, σ. 143).

ψωμί αυγά καφέ κ.λπ. κ.λπ. Ο κοτοπουλάς της Βία Οφάντο ρωτούσε πού είσαι και γιατί δεν σε βλέπει πια. Θεέ μου στ' αλήθεια δεν κουνιέται φύλλο. Ακόμα και στο [...] των φίλων ήταν οι γνωστοί: ο Λέβι ο Γκουτούζο η Μιμίζε² και ούτε ξέρω πόσοι άλλοι. Σαν να μην έφτανε αυτό, συνάντησα την Μπέριλ ντε Ζούτε³ και δείπνησα μαζί της. Ήμουν ψόφιος από την κούραση. Ο Λέβι έλεγε ότι κι εκείνος αντιπαθεί τη Ρώμη και ίσως έρθει στο Κάπρι. Μέσα στο πρωί πρέπει να κάνω και διάφορα άλλα πράγματα: να πάρω τα διαβατήρια, να περάσω από τον Ραγκούτσι⁴ κ.λπ. κ.λπ. Η Μαριλούκα⁵ διάλεξε το ταγέρ με τη μάλλινη πλέξη στο φινίρισμα και είναι πολύ ευχαριστημένη. Συγύρισε το σπίτι και σήμερα αυτά τα δύο άθλια δωματιάκια μού φαίνονται λιγότερο κακομοίρικα απ' ό,τι χθες το βράδυ. Πάντως εξακολουθώ να νιώθω πως είναι πλέον αδύνατο να μείνουμε εδώ.

Ακόμα δεν είμαι βέβαιος αν θα κάνω την έρευνα ή όχι. Ο κόσμος έχει άλλα να σκεφτεί πέρα από τον έρωτα.⁶ Θα αποφασίσω

2. *Λέβι Γκουτούζο Μιμίζε*: ο Μοράβια αναφέρεται στον Κάρλο Λέβι (1902-1975), στον Ρενάτο Γκουτούζο (1911-1987) και στη σύζυγό του Μιμίζε Ντότι. Ο Λέβι και ο Γκουτούζο ανήκουν στην παράταξη των «φύλων ζωγράφων» (Moravia 1990, σ. 256), από τους οποίους ο Μοράβια περιστοιχίζεται· στη διάρκεια της δραστηριότητάς του ως κριτικού, ο συγγραφέας δανείζει τη γραφή του στην τέχνη και των δύο (βλ. Giordani 2015, σ. 137).

3. *Μπέριλ ντε Ζούτε*: προσωπικότητα της ελίτ, συνδεδεμένη με τον κύκλο του Μπλούμσμπερι, η Μπέριλ ντε Ζούτε (1879-1962) μεταφράζει στα αγγλικά, μεταξύ άλλων συγγραφέων, τον Σβέβο και τον Μοράβια. Αξίζει να θυμίσουμε τη μετάφραση του *Αγκοστίνο*, που περιλαμβάνεται στον τόμο *Two Adolescents: The Stories of Agostino and Luca* [Δύο έφηβοι: Οι ιστορίες του Αγκοστίνο και του Λούκα], Νέα Υόρκη, Farrar, Straus and Company, 1950.

4. *Ραγκούτσι*: Κάρλο Ραγκούτσι, ο τότε διευθυντής των γραφείων του εκδοτικού οίκου Bompiani στη Ρώμη (βλ. Piazzoni 2007, σσ. 267 και 297).

5. *Μαριλούκα*: μία από τις οικονομούς που εκείνα τα χρόνια φρόντιζαν το σπίτι του Μοράβια και της Μοράντε.

6. *την έρευνα... έρωτα*: ο Μοράβια μιλάει και πάλι γι' αυτό το θέμα στην επόμενη επιστολή· εικάζεται ότι πρόκειται για μια πρόταση εκ μέρους του *L'Europeo* –του εβδομαδιαίου περιοδικού που ίδρυσαν το 1945 ο Τζάνι Ματζόκι και ο Αρίγκο

τη Δευτέρα. Ωστόσο μη φοβάσαι, θα με δεις να φτάνω στην ώρα μου. Όσο για τις τιμές, εδώ τίποτα δεν φαίνεται να έχει πέσει προς το παρόν, όμως ο Λέβι μου λέει ότι επίκειται μεγάλη πτώση τιμών.

Ακόμα δεν έχω δει ούτε τον Σότις⁷ ούτε κανέναν άλλον για το θέμα του σπιτιού. Η αλήθεια είναι βέβαια ότι μόλις χθες βράδυ έφτασα.

Όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή θα φτιάξω τις βαλίτσες σου και θα αφήσω το διαμέρισμα όπως το βρήκα.

Νιώθω μια ελαφριά κατάθλιψη η οποία στη θέα της Ρώμης και του σπιτιού επιδεινώθηκε. Ωστόσο, αν αγαπιόμαστε, θα ξεπεράσουμε κι αυτές τις δυσκολίες.

Σε φιλώ με πολλή αγάπη

ο Αλμπέρτο σου

1. Επιστολή χειρόγραφη, χωρίς ημερομηνία [τέλη άνοιξης – καλοκαίρι 1947]. Δημοσιευμένη στο: Morante 2012, σσ. 141-142.

Μπενεντέτι (1910-1976), ο οποίος και το διευθύνει ως το 1954– στις σελίδες του οποίου δημοσιεύονται πολλές έρευνες για ποικίλα θέματα. Ο Μοράβια ετοιμάζεται να αναχωρήσει για το Κάπρι, και μια έρευνα με τη δική του υπογραφή και έναν τίτλο παράξενο και ελκυστικό, με θέμα όχι τον έρωτα αλλά «την είσοδο της μαύρης αγοράς στο νησί» (Moravia 1947a), δημοσιεύεται στις 31 Αυγούστου του 1947. Είναι πιθανό η έρευνα για τον έρωτα να κατέληξε στη μορφή μιας δημοσίευσης σε συνέχειες, μεταξύ Φεβρουαρίου και Μαρτίου του 1948, του σύντομου μυθιστορηματος *L'amore coniugale*. Ας σημειώσουμε εδώ ότι τον Σεπτέμβριο του 1947, και πάλι στο *L'Europeo*, δημοσιεύεται νέα έρευνα του συγγραφέα για την αυτοκτονία μιας νέας από το Κάπρι, της Τζουζεπίνα Ντε Άντζελις (βλ. Moravia 1947b), ενώ και την επόμενη χρονιά, μεταξύ άλλων συνεισφορών, δημοσιεύεται μια «αλληλογραφία του Αλμπέρτο Μοράβια» με τον τίτλο «I pagani di Capri fanno paura alla borghesia. La leggenda delle orge sull'isola» [«Οι παγανιστές του Κάπρι τρομοκρατούν την αστική τάξη. Ο θρύλος των οργίων στο νησί»] (βλ. Moravia 1948).

7. Σότις: Μπιάττσο Τζίνιο Σότις (1902-1960), ο δικηγόρος χορηγός του βραβείου «Δαβίδ» του Ντονατέλο. Από την επιστολή δεν φαίνεται καθαρά αν ο Μοράβια απευθύνεται στον Σότις για την πώληση του σπιτιού ή αν ο δικηγόρος ενδιαφέρεται προσωπικά να το αγοράσει.

[Ρώμη, τέλη άνοιξης – καλοκαίρι 1947]

Αγαπημένη μου Έλσα,

Σήμερα έλαβα το εξπρές σου και σου απαντώ αμέσως γραπτώς. Μόνο που σήμερα είναι Κυριακή και θα πρέπει να ταχυδρομήσω αύριο το πρωί. Το γράμμα σου μου έδωσε μεγάλη χαρά· κάτι τέτοιες στιγμές είναι οι πιο κατάλληλες για να αντιληφθείς πόσο αγαπάς κάποιον. Το διάβασα με την αίσθηση ότι σ' αγαπώ περισσότερο από ποτέ και ένιωσα πολύ κοντά σου.

Δυστυχώς σήμερα το πρωί ήταν αδύνατο να επικοινωνήσω μαζί σου τηλεφωνικά. Δεν σε άκουγα καθόλου. Είμαι καλά και υπολογίζω να επιστρέψω πολύ σύντομα, όπως ήδη σου είπα. Από το τηλέφωνο δεν κατάλαβα καλά αν θα έμπαινες αμέσως στο σπίτι όπως είχες αποφασίσει ή όχι.

Η Μαριλούκα, με το να καθαρίζει και να ξεσκονίζει, κατάφερε να με κάνει να συμπαθήσω και πάλι τη γειτονίτσα μας. Ακόμα και ο καιρός σήμερα έχει βελτιωθεί και δεν βρέχει πια τόσο. Έκανα κάμποσα τηλεφωνήματα στον Βίγκολο τον Τζακομίνο⁸

8. *Βίγκολο Τζακομίνο*: ο Μοράβια γνωρίζει τον Τζόρτζιο Βίγκολο (1894-1983) και τον Τζάκομο Ντεμπενεντέτι (1901-1967) στις αρχές της δεκαετίας του 1930: πρόκειται για δεσμούς και φιλίες που ο συγγραφέας μοιράζεται με τη Μοράντε. Ο Μοράβια αναφέρει την Έλσα Μοράντε σε δύο επιστολές που στέλνει στον Βίγκολο τον Απρίλιο του 1938 και τον Μάρτιο του 1939, μαρτυρίες μιας σχέσης περίπλοκης

και άλλους. Σήμερα θα δω τον Μόρα.⁹ Το πρωί το πέρασα απαντώντας στις ερωτήσεις μιας μαθήτριας του Σαπένιο¹⁰ η οποία πρέπει να κάνει μια εργασία για μένα. Ένα κορίτσι που πρόκειται να παντρευτεί και ταυτόχρονα να πάρει πτυχίο. Με τρέλανε με τη φλυαρία της. Δείπνησα με τους Βάλι,¹¹ φαίνονται να είναι κάπως καλύτερα, μίλησαν για μένα με πολλή αγάπη. Λένε πως θέλουν να έρθουν να περάσουν τις γιορτές στο Παραντίζο, στο Ανακάπρι.¹² Η Ρώμη μου φαίνεται πως έχει χαλάσει πολύ. Πέρασα από

εξαρχής (βλ. Μοράβια 2015, σσ. 355 και 365). Υπευθυμίζουμε ότι, χάρη στην παρουσίαση του Ντεμπενεντέτι, η Μοράντε συνεργάζεται μεταξύ 1937 και 1938 με το περιοδικό *Meridiano di Roma* με τέσσερα αφηγήματα που συνιστούν το αληθινό αφηγηματικό της ντεμπούτο. Για τη σχέση της Μοράντε με τον Τζάκομο Ντεμπενεντέτι βλ. Α. Debenedetti 1993, σσ. 60-62 και Α. Debenedetti 1994, σσ. 96 και 109-122· για τη φιλία μεταξύ Μοράβια, Μοράντε και Βίγκολο βλ. Vigilante 2006 και Vigilante 2011.

9. *Μόρα*: ο Ουμπέρτο Μόρα ντι Λαβριάνο (1897-1981), στενός φίλος του Γκομπέτι και πιστός του Μπέρναρντ Μπέρνσον, αντιπροσωπεύει για τον Μοράβια έναν διανοούμενο και γεμάτο ανθρωπιά καθοδηγητή από το 1926· εκείνος εισάγει τον νεαρό συγγραφέα σε πολιτιστικούς κύκλους καθοριστικούς για τη διάπλασή του (βλ. Grandelis 2015, σσ. XIII-XXIII). Η φιλία διαρκεί ως τον θάνατο του Μόρα, και στην κατοικία του στην Κορτόνα, όπου καταφεύγουν πολλοί αντιφασίστες, ο Μοράβια μεταβαίνει και συνοδευόμενος από την Έλσα Μοράντε. Για την προσωπικότητα του Ουμπέρτο Μόρα βλ. Bellando 1990.

10. *Σαπένιο*: ο κριτικός Ναταλίνο Σαπένιο (1901-1990) διδάσκει Ιταλική Λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης μεταξύ 1937 και 1972.

11. *Οι Βάλι*: αναφέρεται στο ζεύγος Μαρία Λουίζα Ματέουτσι και Φεντερίκο «Γκίγκο» Βάλι (1906-1971). Ο Φεντερίκο Βάλι είναι διευθυντής του περιοδικού *Documento. Periodico di attualità politica letteraria e artistica* (1940-1943) και των εκδόσεων Documento, από το τυπογραφείο των οποίων κυκλοφορούν τέσσερις τόμοι του Μοράβια: στο διήγημα «La cetonia» [«Το σκαθάρι», 1944] –που συνοδεύεται από ένα χαρακτηριστικό του Λουίτζι Μπαρτολίνι– στα διηγήματα της *Epidemia* [Επιδημία, 1944] και στο δοκίμιο *La speranza ossia cristianesimo e comunismo* [Η ελπίδα ή χριστιανισμός και κομμουνισμός, 1944], προστίθεται, πάντα το 1944, η πρώτη έκδοση του *Αγκοστίνιο* σε 500 αντίτυπα, με δύο χαρακτηριστικά εκτός κειμένου του Ρενάτο Γκουτουζό (βλ. Casini 2022, σσ. 1870-1871). Κατά πάσα πιθανότητα, ο Μοράβια στην επιστολή του αναφέρεται στη δύσκολη περίοδο που διανύουν οι Βάλι, αντιμετωπίζοντας μετά τον πόλεμο ένα πιθανό κλείσιμο του εκδοτικού τους οίκου.

12. *Ανακάπρι*: από το 1938, το ζεύγος Μοράβια-Μοράντε επισκέπτεται συχνά το νησί του Κάπρι, το οποίο ο Μοράβια γνωρίζει από το δεύτερο μισό της δεκαετίας

την *Tempo*¹³ και από διάφορα βιβλιοπωλεία. Ο Γκρίνλις¹⁴ έφυγε από το Μανιάνι-Ρόκα για την εξοχή: έχω την εντύπωση ότι το σπίτι δεν θα το αγοράσει.

Αγαπημένη μου Έλσα, σε σκέφτομαι πολύ συχνά και είμαι βέβαιος πως θα είμαστε ευτυχισμένοι στο Ανακάπρι. Δεν ξέρω ακόμα αν θα κάνω την έρευνα για τον έρωτα πιθανώς θα γράψω ένα πρώτο άρθρο και μετά βλέπουμε. Πήγα να δω τη μητέρα μου: ήταν στο κρεβάτι άρρωστη το σπίτι¹⁵ σε τρισάθλια κατάσταση (μου ανακατεύτηκε το στομάχι) και την περιποιόταν ένας περίεργος υπηρέτης. Η Έλενα¹⁶ είναι στο Μιλάνο.

Σε φιλώ με πολλή αγάπη

Αλμπέρτο

τα χρήματα από την *Tempo* κράτησέ τα

2. Επιστολή χειρόγραφη, χωρίς ημερομηνία [τέλη άνοιξης – καλοκαίρι 1947]. Δημοσιευμένη στο: Morante 2012, σσ. 142-143.

του 1920. Στα τέλη της άνοιξης του 1947, οι δύο συγγραφείς εγκαθίστανται στο νησί, και συγκεκριμένα στη Βίλα Τσεζέλε, στο Ανακάπρι, για οκτώ μήνες, έως τις αρχές του 1948.

13. *Tempo*: από τον Μάρτιο του 1946, ο Μοράβια συνεργάζεται με την καθημερινή εφημερίδα *Il Tempo*, που ιδρύθηκε το 1944 από τον Ρενάτο Αντζολίλο, ο οποίος τη διευθύνει ως το 1973.

14. *Γκρίνλις*: ο Σκωτσέζος συγγραφέας Ίαν Γκρίνλις (1913-1988) διευθύνει το Βρετανικό Ινστιτούτο της Ρώμης από το 1939 ως το 1940 και εκείνο της Φλωρεντίας από το 1958 ως το 1981. Το 1949, μαζί με τον φίλο του Ρόμπιν Τσάντερ, αγοράζει τη Βίλα Φράιτα στο Ανακάπρι από τον Φράνσις Μπρετ Γιανγκ.

15. *το σπίτι*: η μητέρα του Μοράβια, η Ιτζίνια Ντε Μάρσανις (1870-1969), μένει στο εξοχικό της Βία Ντονιτσέτι 6, όπου ο Μοράβια ζει με την οικογένεια από το 1916 ως το 1941, τη χρονιά του γάμου του με την Έλσα Μοράντε.

16. *Έλενα*: η αδελφή του Μοράβια, Έλενα Πιντσέρλε (1909-2006).

Μιλάνο 5 Ιουλίου 1948

Κυρία Έλσα Μοράντε
Βία Ζγκαμπάτι 9
Ρώμη

Αγαπητή Έλσα,

Περιμένω τα δοκίμια με μεγάλη περιέργεια και μεγάλο ενδιαφέρον. Η περιέργεια αφορά εξ ολοκλήρου τη συγγραφέα, το ενδιαφέρον, το κομμάτι που θα επιλεγεί για το *L'Europeo*.¹⁷

Εγκάρδιους χαιρετισμούς.

Αντονέλο

[*χειρόγραφες προσθήκες του Αλμπέρτο Μοράβια*]

Αγαπητή Έλσα,

Συγγνώμη που άνοιξα αυτό το γράμμα μα χρειάστηκε να το ανοίξω για να το ξαναστείλω εξπρές. Ελπίζω να φθάσει εγκαίρως.

17. το κομμάτι... για το *L'Europeo*: όπως σημειώνεται στη βιβλιογραφία των απάντων της συγγραφέως (βλ. Morante 1990, σ. 1646), στο *L'Europeo* η Μοράντε δημοσιεύει το 1945 το «Il soldato siciliano» [«Ο Σικελός στρατιώτης», I, 6. 9 Δεκεμβρίου] και το 1947 το «Mia moglie» [«Η σύζυγός μου», III, I, 5 Ιανουαρίου]. Το 1948 δεν δημοσιεύεται κανένα διήγημα.

Εγώ είμαι καλά σε σκέφτομαι συχνά και σε περιμένω. Τα γιατί είναι καλά μα πατέρας και γιος θα σκοτωθούν καμιά μέρα και χθες το στόμα του Τζουζέπε ήταν γεμάτο τρίχες του Τιτ.

Σε φιλώ

Αλμπέρτο

3. Χειρόγραφη επιστολή του Αλμπέρτο Μοράβια, κάτω από τη δακτυλογραφημένη, με ημερομηνία 5 Ιουλίου 1948· σε χαρτί με λογότυπο *L'Europeo* / Διευθυντής.

[Ρώμη, 13 ή 20 Ιουλίου 1948]

Αγαπητή Έλσα,

Ιδού τα τελευταία νέα.

Όσον αφορά τη βράβευση κατάφερα ως εκ θαύματος να μην εξαιρεθείς από τη λίστα των ονομάτων που η γραμματεία του βραβείου¹⁸ θα κοινοποιήσει αύριο. Τηλεφώνησα στον Τζακομίνιο κι εκείνος μου είπε ότι οι άλλοι δεν ήθελαν να σε βάλουν επειδή το βιβλίο έπρεπε να είναι στα βιβλιοπωλεία. Εγώ διαμαρτυρήθηκα και συμφωνήσαμε να στείλω ένα τηλεγράφημα εξ ονόματος του Εϊνάουντι. Το τηλεγράφημα το έστειλα νωρίς σήμερα το πρωί και έλεγε τα εξής: Σας ενημερώνω ότι στις 30 Ιουνίου κυκλοφόρησα το βιβλίο *Ψέμα και μάγια* της Έλσα Μοράντε και ξεκίνησα τη διανομή του στα βιβλιοπωλεία. Θα σας ήμουν ευγνώ-

18. *του βραβείου*: όπως διευκρινίζεται λίγο πιο μετά, πρόκειται για το βραβείο Βιαρέτζιο, που θεσπίστηκε το 1929 από τον Λεονίντα Ρέπατσι και του οποίου μέλος της επιτροπής υπήρξε ο Τζάκομο Ντεμπενεντέτι. Το 1948, η Μοράντε κερδίζει το βραβείο για το μυθιστόρημα *Ψέμα και μάγια*, αμέσως μετά την έκδοσή του (βλ. *Cronologia* 1988, σσ. LIV-V) μαζί με το *I fratelli Cuccoli* [Αδελφούς Κούκολι] του Παλατσέσκι. Η συγγραφέας παραλαμβάνει το βραβείο συνοδευόμενη από τη Νατάλια Γκίντζμπουργκ, επιμελήτρια του εκδοτικού οίκου Einaudi και φιλοξενούμενη εκείνη την εποχή του ζεύγους Μοράβια-Μοράντε στο Κάπρι (βλ. Moravia 1971, σ. 60 και επιστολές της Νατάλια Γκίντζμπουργκ προς τη συγγραφέα, Morante 2012, σσ. 267-271).

μων αν το γνωστοποιούσατε αυτό στη γραμματεία του Βραβείου Βιαρέτζιο. Ακολουθούν αντίτυπα. Χαιρετισμούς, ευχαριστώ Εϊνάουντι. Με αυτό το τηλεγράφημα ανά χείρας ο Τζακομίνο σε συμπεριλαμβάνει στη λίστα. Τώρα εκείνος λέει να στείλεις το συντομότερο δύο αντίτυπα στη γραμματεία του βραβείου (Βία Βέρντι 17 Βιαρέτζιο) και ει δυνατόν ένα αντίτυπο σε εκείνον, που μπορείς να το φέρεις όταν έρθεις στη Ρώμη. Σε προειδοποιώ πάντως ότι πνέει αέρας φιλανθρωπίας και λέγεται ότι θέλουν να δώσουν το βραβείο στη Σιμπίλα. Έτσι, αν αυτό αληθεύει, τα δύο γερόντια, η Σιμπίλα και ο Καρνταρέλι, άλλοτε εραστές,¹⁹ θα έσμιγαν και πάλι μέσω δύο βραβείων μέσα στη μιζέρια τους. Εγώ όμως δεν το πιστεύω, και ελπίζω πάντα να πάρεις εσύ το βραβείο ή έστω το μισό βραβείο.

Σε περιμένω, λοιπόν. Στη Ρώμη έχει δροσιά και είναι ωραία. Βγήκε ένα άρθρο του Φάλκουι²⁰ για την *Ανυπακοή*, πολύ ευνοϊκό. Η κυρία Λόνγκι είχε χολιαστεί που δεν πήρε το βραβείο Στρέγκα και είπε πως γενικώς αυτό το βραβείο είναι μια γελοιότητα. Αύ-

19. η Σιμπίλα και ο Καρνταρέλι, άλλοτε εραστές: η γνωστή αυτή σχέση πιστοποιείται από τις ερωτικές επιστολές του Βιντσέντσο Καρνταρέλι (1887-1959) προς τη Σιμπίλα Αλεράμο (1876-1960). Ο Καρνταρέλι είχε τιμηθεί λίγο νωρίτερα με το βραβείο Στρέγκα για το μυθιστόρημα *Villa Tarantola* [Βίλα Ταραντούλα], όπου συμμετείχε και η Άννα Μπάντι («η κυρία Λόνγκι» στο γράμμα) με την *Artemisia* [Αρτεμισία].

20. Ένα άρθρο του Φάλκουι: στις 13 Ιουλίου 1948, ο Φάλκουι γράφει στην εφημερίδα *Il Tempo* μια κριτική για το μυθιστόρημα *La disubbidienza*, η οποία είχε κυκλοφορήσει στις αρχές Ιουνίου. Στο άρθρο του, ο Φάλκουι, εκτός από το να χαρακτηρίζει το μυθιστόρημα ως ένα από τα «καλύτερα πονήματα» του Μοράβια, ικανό να τροφοδοτήσει τη συζήτηση περί της τάσης υβριδοποίησης μεταξύ μυθιστορηματος και δοκιμίου την οποία επεξεργάζεται αυτή τη στιγμή ο Σέρτζιο Σόλμι (αναφερόμενος στην κριτική μαζί με τον Αντόνιο Μιότ), υπογραμμίζει ότι «το δράμα της εφηβείας» γίνεται «αντικείμενο παρατήρησης και αναφοράς εκ των έσω [...] μέσω μιας ψυχολογικής έρευνας που θυμίζει σε μεγάλο βαθμό την ψυχρότητα και τη διείσδυση που ανακαλύπτονται στην ψυχανάλυση» (Falqui 1948).

ριο είναι τα εγκαίνια των γραφείων του *L'Europeo*²¹ στη Ρώμη και μεθαύριο Πέμπτη, όπως σου τηλεγράφησα, ο Μπενεντέτι θα είναι στο Μιλάνο. Η Ντιομίρα τηλεφώνησε και σου στέλνει χαιρετίσματα. Εγώ δουλεύω πολύ. Τα γατιά είναι καλά, αλλά θα πρέπει να διώξουμε τον Τιτ, γιατί αυτός και η Πάμελα²² φέρονται φρικτά στον Τζουζέπε που απογοητευμένος και αδυνατώντας να εκτονώσει τη σεξουαλική του manía έχει γίνει σχεδόν κακός και με έχει γρατζουνίσει δύο φορές. Μεταβίβασε το τηλεγράφημά μου στον Τζακομίνο στους Εϊνάουντι.

Σε φιλώ Αλμπέρτο

4. Χειρόγραφη επιστολή, χωρίς ημερομηνία [πιθανώς 13 ή 20 Ιουλίου 1948). Η επιστολή, όπως φαίνεται, γράφτηκε ημέρα Τρίτη· δεδομένου ότι το βραβείο δόθηκε στις 15 Αυγούστου, είναι πιθανό να πρόκειται για τη 13η ή την 20ή Ιουλίου. Δημοσιευμένη στο: Morante 2012, σ. 144.

21. *γραφείων του L'Europeo*: το 1948, ο Μοράβια συνεργάζεται αρκετές φορές με το εβδομαδιαίο περιοδικό (βλ. υποσημείωση 6). Στη διάρκεια του έτους δημοσιεύονται επίσης επιστολές από το Λονδίνο –όπου ο Μοράβια και η Μοράντε συναντούν τον Τ. Σ. Έλιοτ μαζί με τους συνταξιδιώτες τους, τον Εουτζένιο Μοντάλε και την Ντρουσίλα Τάντσι– και από το Παρίσι (βλ. Moravia 1994, σσ. 468-474, 480-491 και 497-527).

22. *Τιτ... Πάμελα*: το 1953, ο Πασκουάλε Φέστα Καμπανίλε κάνει ένα πορτρέτο του Μοράβια στη διάρκεια μιας επίσκεψης στη Βία ντελ' Όκα με αλληπάλληλες αναφορές στις γάτες του σπιτιού: «Ο γάτος Τιτ, το μικρότερο από τα τρία γατιά, είναι το αντίθετο του Μοράβια. Από τον γάτο Τιτ, δηλαδή, λείπει η ανησυχία [...] αυτά τα τρία γατιά τα έφερε στο σπίτι η γυναίκα του, και μόνο ο Τιτ ανήκει στον Μοράβια· η Έλσα του τον χάρισε· την Πάμελα και τον Μαντολίνο τους κράτησε για τον εαυτό της» (Φέστα Καμπανίλε 1953, σ. 85). Ο Τζουζέπε, «που ακούει επίσης στο όνομα Αλβάρο και Ουζέπε Μαντουλίνο», είναι ο αγαπημένος γάτος της Μοράντε, ο οποίος πέθανε το 1952, όπως η ίδια θυμάται σε μία σελίδα ημερολογίου που έγραφε στο Σίλς Μαρία: «Έφερα μαζί μου τον γάτο Τιτ. Μετά τον θάνατο του γάτου μου Τζουζέπε μου φαίνεται πως δεν μπορώ πλέον να ζήσω χωρίς ένα γατί κοντά μου. Ο γάτος Τζουζέπε πέθανε την 1η του Αυγούστου. Ήταν ο πιο αγαπημένος μου φίλος, το άλλο μισό της ψυχής μου» (*Cronologia* 1988, σ. LX).

[Σόλντα, Ιούλιος – πριν από την 7η Αυγούστου 1950]²³

Αγαπητή Έλσα,

Έλαβα το τηλεγράφημά σου μα όχι ακόμα το γράμμα σου.

Μετά την αναχώρησή σου, έχω βουβαθεί και περνώ τις μέρες μέσα σε σκέψεις και σιωπή. Στο Μπολτσάνο κοιμήθηκα πολύ άσχημα μα το ταξίδι δεν ήταν κακό, είχα θέση μπροστά. Εδώ ο καιρός συνεχίζει όπως τον ξέρεις. Έκανα μια πολύ ωραία βολτούλα ακολουθώντας εκείνο το περιποιημένο επίπεδο μονοπάτι που είναι γεμάτο μανιτάρια.

Σε σκέφτομαι συχνά και δεν θα πω περισσότερα. Εσύ λες συ-

23. *Σόλντα*: ορεινή τοποθεσία του Άλτο Άντιτζε, την οποία ο Μοράβια επισκέπτεται από τη δεκαετία του 1920. Από τη Σόλντα, στις 21 Ιουλίου, η Μοράντε και ο Μοράβια στέλνουν μία καρτ ποστάλ στον φίλο τους Κάρλο Λέβι: «Grand Hotel-Solda (Bolzano) / 21 Ιουλίου [1950] / Αγαπητέ Κάρλο – / εδώ είναι υπέροχα και ζούμε σαν άγγελοι χωρίς ρολόγια – Είχες σχεδόν υποσχεθεί μια επίσκεψη – τι λες; Εγώ δεν ξέρω αν θα μείνω για πολύ ακόμα εδώ, μα ο Αλμπέρτο θα μείνει σχεδόν σίγουρα ως και μετά τα μέσα Αυγούστου – Κάνουμε υπέροχους περιπάτους, ειδικά έναν που καταλήγει σ' ένα μέρος ονόματι Caffè Riposo nel Bosco, όπου τρώμε φράουλες με κρέμα. Υπάρχει κι ένα εξημερωμένο κοράκι και κάμποσες άλλες ομορφιές. Σε φιλούμε και σε σκεφτόμαστε – / Έλσα Αλμπέρτο» (χειρόγραφη καρτ ποστάλ της Έλσα Μοράντε, συνυπογεγραμμένη από τον Αλμπέρτο Μοράβια, προς τον: Κάρλο Λεβί / Πιάτσα ντελ Τζεζού / Παλάτσο Αλτιέρι / Ρώμη. Ρώμη, Κεντρικό Αρχείο του Κράτους, Κληροδότημα Κάρλο Λέβι, B. 27, F. 944, sf. 1, Moravia Alberto).

νεχώς ότι δεν σ' αγαπώ κι όμως εγώ δεν μπορώ να κάνω χωρίς εσένα.

Όσον αφορά την υγεία μου, ανησυχώ πραγματικά για το μπράτσο μου που με πονάει πολύ και οι πόνοι φτάνουν ως την παλάμη. Το συντομότερο, στο Μιλάνο ίσως ή στη Ρώμη, μετά τη διαμονή μου εδώ, πρέπει να πάω να με δει ένας γιατρός. Θαρρώ πως μια διαμονή δεκαπέντε ημερών στην Ίσκια για λασπόλουτρα θα μου έκανε καλό. Είναι σίγουρα κάτι το αφόρητο.

Για τον παραθερισμό σου κάνε ό,τι νομίζεις. Λάβε ωστόσο υπόψη σου ότι ή επιστρέφεις αμέσως ή δεν αξίζει τον κόπο. Αμέσως εννοώ μετά από 5 μέρες στη Ρώμη.

Σε φιλώ

ο Αλμπέρτο σου

Σου συνιστώ να κάνεις όλα όσα σου έγραψα στο χαρτί

5. Χειρόγραφη επιστολή, χωρίς ημερομηνία [πιθανώς Ιούλιος – πριν από τις 7 Αυγούστου 1950], σε χαρτί με λογότυπο: Grand Hotel Solda / Solda (Bolzano). Δημοσιευμένη στο: Morante 2012, σσ. 147-148.

ELSA MORANTE. La moglie di Alberto Moravia, l'autrice di « Menzogna e sortilegio », scrive quasi in punta di piedi. Nessuno sa dove saranno, di qui a un momento, quei piedi, sempre sul punto di muoversi. Il gatto prezioso, il tavolo tornito, la sedia, fanno parte del suo mondo.

(λεζάντα φωτογραφίας) ΕΛΣΑ ΜΟΡΑΝΤΕ. Η σύζυγος του Αλμπέρτο Μοράβια, συγγραφέας του βιβλίου *Ψέμα και μάγια*, γράφει σχεδόν στις μύτες των ποδιών. Κανείς δεν ξέρει πού θα βρίσκονται την άλλη στιγμή αυτά τα μονίμως αεικίνητα πόδια. Ο αγαπημένος γάτος, το γραφείο μαρκετερί, η καρέκλα είναι κομμάτια του κόσμου της.

Περιοδικό *La Settimana Incom* Εικονογραφημένη, 5 Αυγούστου 1950

[Σόλντα, 7 Αυγούστου 1950]

Έκανα μια πανέμορφη βόλτα, ο καιρός επιτέλους έφτιαξε. Εδώ υπάρχουν κοπάδια από πρόβατα και δύο πολύ μικρές λίμνες. Στο ξενοδοχείο όλοι έχουν δει τη φωτογραφία των ποδιών σου στη *Settimana Incom*.²⁴

Σε φιλώ

Αλμπέρτο

6. Εικονογραφημένη καρτ ποστάλ (Οροσειρά Όρτλερ 3.905 μ. / Καταφύγιο του Κόστον 2.670 μ.) προς την: Έλσα Μοράβια / Βία ντελ' Όκα 27 / Ρώμη. Ταχυδρομική σφραγίδα: Solda Bolzano 7.8.50. Ας σημειωθεί ότι αυτή είναι η μόνη περίπτωση όπου ο Μοράβια αποδίδει το δικό του επώνυμο στη σύζυγό του.

24. *Settimana Incom*: παράλληλα με τα κινηματογραφικά επίκαιρα *Settimana Incom* – κύρια πηγή ευρείας πληροφόρησης στην Ιταλία μεταξύ 1946 και 1965, της οποίας μοναδικός συντάκτης επί σχεδόν μία δεκαετία είναι ο Τζάκομο Ντεμπενεντέτι – από το 1948 ως το 1950 κυκλοφορεί στα περίπτερα το περιοδικό *Settimana Incom: tutto il mondo in sette giorni* [Εβδομάδα Incom: ολόκληρος ο κόσμος σε επτά ημέρες], που το 1950 αντικαθίσταται από το *Settimana Incom illustrata. Settimanale di politica, cultura e attualità* [Εβδομάδα Incom εικονογραφημένη. Εβδομαδιαίο περιοδικό για την πολιτική, τον πολιτισμό και την επικαιρότητα]. Σε ένα τεύχος του Αυγούστου 1950 (III, 31, 5 Αυγούστου 1950, σσ. 21-22), το άρθρο με τίτλο «Ένας φυσιολόγος είπε ότι γράφουν με τα πόδια» ξεκινάει με μια σειρά φωτογραφιών από πόδια συγγραφέων που κάθονται στο γραφείο τους. Τα πόδια της Έλσα Μοράντε συνοδεύονται από την ακόλουθη λεζάντα: «Η σύζυγος του Αλμπέρτο Μοράβια, συγγραφέας του βιβλίου *Ψέμα και μάγια*, γράφει σχεδόν στις μύτες των ποδιών. Κανείς δεν ξέρει πού θα βρίσκονται την άλλη στιγμή αυτά τα μονίμως αεικίνητα πόδια. Ο αγαπημένος γάτος, το γραφείο μαρκετερί, η καρέκλα είναι κομμάτια του κόσμου της».